

**ONDERWIJSTIJD IN HET
HOGER ONDERWIJS**

Utrecht, mei 2007

VOORWOORD

Voor u ligt de rapportage van het onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs naar onderwijstijd in het hoger onderwijs. Dit onderzoek werd verricht op verzoek van de minister van OCW, naar aanleiding van de actuele discussie over contacttijd. Het rapport beoogt een beeld te geven van de geprogrammeerde en de gerealiseerde onderwijstijd in het hoger onderwijs voor het studiejaar 2006/2007.

Uit het onderzoek blijkt dat het aantal uren contacttijd dat wordt geprogrammeerd sterk uiteenloopt en verschilt per studiejaar en per onderwijssector. Ongeveer een derde van de opleidingen programmeert minder dan tien contacturen gemiddeld per week in het eerste studiejaar. Opvallend is de discrepantie in de perceptie van studenten en de opgave van opleidingen die uit het onderzoek naar voren komt: studenten schatten de contacttijd hoger in dan de opleidingen. De niet-contacttijd, de tijd die door studenten wordt gerealiseerd voor zelfwerkzaamheid en stage, wordt door de studenten juist (veel) lager ingeschat dan het aantal uren dat door de opleidingen wordt geprogrammeerd.

Voor een zorgvuldige interpretatie van de onderzoeksresultaten is het van belang om de contacttijd in samenhang met onder meer het onderwijsconcept en de uitvoering van het onderwijs te beschouwen. In de afgelopen jaren is door instellingen van hoger onderwijs bewust gezocht naar andere vormen van inrichting van het onderwijs, vormen waarbij de nadruk meer op competentiegericht en zelfstandig leren ligt. Daarmee verandert ook de wijze waarop de onderwijstijd wordt ingevuld. De inspectie hoopt dat de onderzoeksresultaten in dit rapport het gesprek over de inrichting van de beschikbare onderwijstijd een impuls zullen geven.

J.H.J. Teuwen
Inspecteur-generaal van het Onderwijs

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING

1	INLEIDING	11
1.1	Achtergrond van het onderzoek	11
1.2	Vraagstelling	11
1.3	Kader van het onderzoek.....	11
1.4	Leeswijzer	12
2	RESULTATEN GEPROGRAMMEERDE ONDERWIJSTIJD	13
2.1	Inleiding	13
2.2	Geprogrammeerde onderwijstijd: een overzicht	13
2.3	Geprogrammeerde contacttijd	16
2.4	Geprogrammeerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage	18
2.5	Het gebruik van een virtuele leeromgeving	20
3	RESULTATEN GEREALISEERDE ONDERWIJSTIJD	23
3.1	Inleiding	23
3.2	Gerealiseerde onderwijstijd: een overzicht	23
3.3	Gerealiseerde contacttijd	26
3.4	Gerealiseerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage	28
3.5	Niet-gerealiseerde contacttijd.....	30
3.6	Het gebruik van een virtuele leeromgeving	31
4	GEPROGRAMMEERDE EN GEREALISEERDE ONDERWIJSTIJD	33
4.1	Inleiding	33
4.2	Geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd in het hbo	33
4.3	Geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd in het wo	34
Bijlage(n)		
OPZET EN VERANTWOORDING VAN HET ONDERZOEK		37
ONDERZOEKSTEAM ONDERWIJSTIJD HOGER ONDERWIJS		43

SAMENVATTING

Aanleiding en onderzoeksopzet

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft de Inspectie van het Onderwijs gevraagd om onderwijstijd in het hoger onderwijs in kaart te brengen. De inspectie heeft naar aanleiding daarvan de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. *Wat is de geprogrammeerde onderwijstijd gemiddeld per week per studiejaar in het bekostigde hoger onderwijs?*
2. *Wat is de gerealiseerde onderwijstijd gemiddeld per week per studiejaar in het bekostigde hoger onderwijs?*

In het onderzoek is onderscheid gemaakt tussen hbo en wo, daarbinnen is gedifferentieerd naar studiejaar en naar onderwijssector (CROHO-onderdeel). Het begrip 'contacttijd' staat centraal in deze inventarisatie. De inspectie heeft dit begrip gedefinieerd als: 'de tijd voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is'. De overige onderwijstijd bestaat uit zelfwerkzaamheid en stage: 'de tijd voor onderwijsactiviteiten die plaatsvinden zonder de aanwezigheid van een docent'. Bij deze laatste categorie van onderwijsactiviteiten heeft de docent van de instelling uiteraard een sturende rol, maar is hij of zij niet fysiek aanwezig.

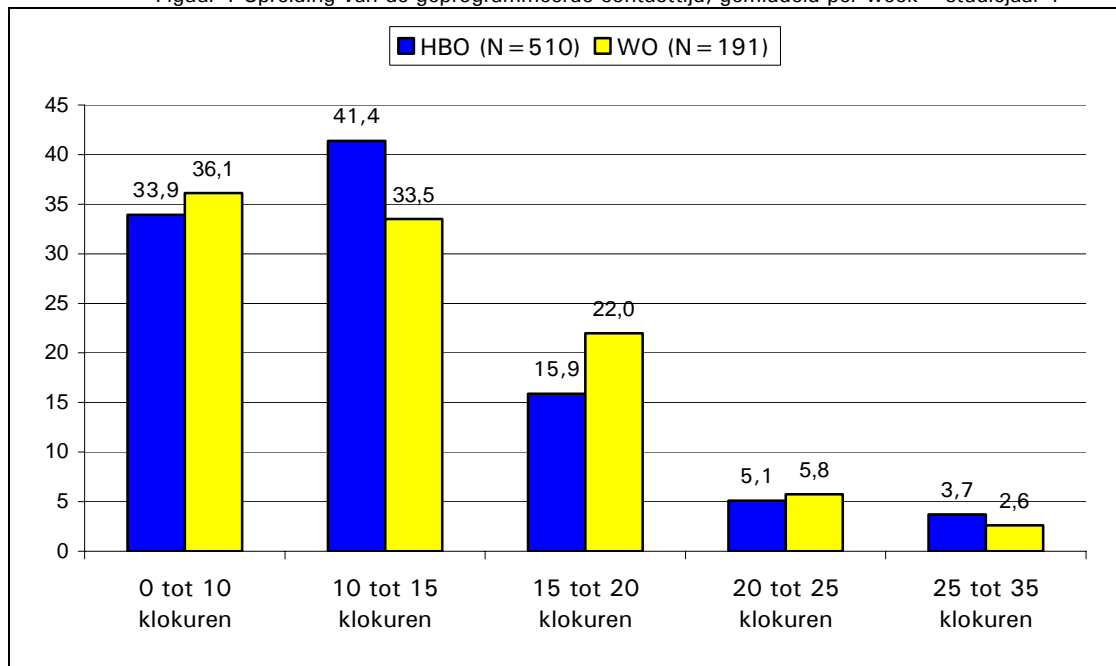
De geprogrammeerde onderwijstijd is geïnventariseerd binnen een representatief aantal opleidingen van vrijwel alle bekostigde instellingen voor hoger onderwijs: 701 opleidingen (510 hbo, 191 wo) hebben de vragenlijst compleet ingevuld. Daarnaast is de gerealiseerde onderwijstijd geïnventariseerd onder studenten, de respons lag op 2700 studenten (1108 hbo, 1592 wo). Zowel aan opleidingen als aan studenten is gevraagd om een vragenlijst te beantwoorden die via het internet werd aangeboden. Beide vragenlijsten waren verschillend, maar de vragen aan studenten vormden grotendeels een spiegel van de vragen aan opleidingen.

Geprogrammeerde onderwijstijd

Het aantal uren dat gemiddeld per week wordt geprogrammeerd is in het hbo ongeveer even groot als in het wo en ligt rond de 36 uur. Ook de verhouding tussen contacttijd (onderwijstijd waarbij de docent fysiek aanwezig is) en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd) verschilt niet wezenlijk tussen hbo en wo.

Het aantal klokuren dat gemiddeld per week wordt geprogrammeerd voor contacttijd, ligt in het eerste studiejaar rond de dertien uur: 41 procent van de hbo-opleidingen en 34 procent van de universiteiten ligt rond dit gemiddelde. De overige opleidingen programmeren in het eerste jaar méér dan vijftien contacturen of minder dan tien contacturen per week: dit geldt voor respectievelijk een kwart tot een derde van de opleidingen (méér dan vijftien contacturen) en voor ongeveer een derde van de opleidingen (minder dan tien contacturen).

Figuur 1 Spreiding van de geprogrammeerde contacttijd, gemiddeld per week – studiejaar 1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

In de loop van de studie neemt de contacttijd af naar ongeveer zes uur in het laatste studiejaar (hbo-4, wo-5), terwijl de tijd voor zelfwerkzaamheid en stage toeneemt. Dit is in lijn met het streven van veel opleidingen om studenten een groeiende verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces toe te kennen; bovendien verschuift met name in het hbo het accent in de loop van de studie naar het opdoen van praktijkervaring. Het is van belang te bedenken dat er grote verschillen zijn tussen de opleidingen; de verhouding tussen contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage verschilt per onderwijssector.

De contacten tussen docent en student vinden niet alleen plaats tijdens de onderwijsactiviteiten waarbij docent en student elkaar ontmoeten, er is ook contact via e-mail, een elektronische leeromgeving of per telefoon. Om dit facet van de moderne onderwijspraktijk in het onderzoek te betrekken, is aan opleidingen gevraagd om te schatten in welke mate er binnen de opleiding een virtuele leeromgeving wordt gebruikt. Vier van de vijf opleidingen geven aan gebruik te maken van een virtuele leeromgeving voor minder dan 20 procent van de totale onderwijstijd.

Gerealiseerde onderwijstijd

Ook de gerealiseerde onderwijstijd is in hbo en wo ongeveer gelijk. Het totaal aantal uren loopt op naarmate de studie vordert: van 35 (hbo) tot 33 (wo) uur per week in het eerste studiejaar naar ruim 43 in het laatste jaar (hbo-4 en wo-5). Die stijging is het gevolg van een toenemend aantal uren dat wordt besteed aan zelfwerkzaamheid en stage. De gerealiseerde contacttijd telt volgens de studenten in het eerste jaar gemiddeld 18 uur voor het hbo en 16 uur voor het wo: ruim een vijfde deel van de studenten geeft aan dat de opleiding tussen de 15 en 20 uren aan contacttijd realiseert.

De overige studenten zeggen in het eerste jaar méér dan 20 contacturen (30 procent hbo, 20 procent in wo) of minder dan 15 contacturen (bijna 50 procent in hbo, 60 procent in wo) per week te ontvangen. Het aantal contacturen neemt in de loop van de studie (sterk) af: in het hbo naar gemiddeld 9 uur per week, in het wo naar 10 uur per week. De gerealiseerde onderwijstijd verschilt bovendien per onderwijssector.

Het aantal studenten dat lesuitval (niet realiseren van contacttijd) ondervindt, ligt in het hbo beduidend hoger dan in het wo. Zo geeft ruim driekwart van de eerstejaars hbo-studenten aan dat de lesuitval tien procent of minder bedraagt, in het tweede en derde jaar geldt dat voor twee derde van de studenten, in het vierde jaar voor ruim zeventig procent. Dit betekent dat een kwart tot een derde van de hbo-studenten een lesuitval van méér dan tien procent ondervindt. In het wo wordt in alle jaren door ongeveer 5 procent van de studenten een lesuitval van tien procent of meer gemeld, 95 procent van de wo-studenten geeft aan dat de lesuitval tien procent of minder bedraagt.

Aan de studenten is gevraagd voor hun eigen opleiding en studiejaar bij benadering aan te geven in welke mate een virtuele leeromgeving wordt gebruikt. Ongeveer tweederde deel van de eerstejaars studenten in het hbo en wo geeft aan dat er binnen de opleiding gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving voor minder dan 20 procent van de totale onderwijstijd.

Geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd vergeleken

Het aantal contacturen dat wordt gerealiseerd binnen de opleidingen, is in de ervaring van studenten hoger dan de geprogrammeerde contacttijd die door de opleidingen wordt genoemd. De verschillen zijn het grootst in het eerste studiejaar van het hbo. Hierbij is het van belang te bedenken dat studenten een schatting hebben gemaakt van het gemiddelde aantal uren gerealiseerde onderwijstijd per week op basis van hun herinnering. De informatie van de opleidingen over geprogrammeerde tijd daarentegen is gedestilleerd uit 'harde' bronnen, zoals jaarplanningen en roosters. Zowel opleidingen als studenten laten een zeer gevarieerd beeld zien van de onderwijstijd. Het aantal klokuren contacttijd loopt uiteen van minder dan 5 tot meer dan 35 uur per week en dat geldt ook voor het aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd).

Bij een vergelijking tussen de resultaten van opleidingen en studenten valt op dat de tijd die door studenten gerealiseerd wordt voor zelfwerkzaamheid en stage, door hen (veel) lager wordt ingeschat dan het aantal uren dat door de opleidingen wordt geprogrammeerd. Dit is met name het geval in het eerste studiejaar en geldt zowel voor hbo- als voor wo-studenten.

Het merendeel van de eerstejaars studenten (bijna 70 procent) zegt twintig uur of minder per week aan zelfwerkzaamheid en stage te realiseren, terwijl het merendeel van de opleidingen (eveneens bijna 70 procent) juist méér dan twintig uur voor deze onderwijsactiviteit heeft ingeroosterd.

In de ervaring van studenten wordt meer gebruik gemaakt van een virtuele leeromgeving dan door de opleidingen wordt aangegeven. Zo melden meer studenten dan opleidingen dat er relatief veel gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving: gebruik van een virtuele leeromgeving bij méér dan een vijfde deel van de onderwijstijd in het hbo wordt aangegeven door ongeveer 15 procent van de opleidingen en door 35 procent van de studenten. Uit de gegevens over het wo blijkt een vergelijkbaar verschil tussen studenten en opleidingen, met name in het eerste studiejaar.

Tot slot

De wijze waarop instellingen van hoger onderwijs het onderwijs inrichten, is in hoge mate een zaak van de instellingen zelf. Dat geldt ook voor de indeling van de onderwijstijd en voor het aantal contacturen dat wordt aangeboden: er bestaan geen wettelijke regelingen waaruit normen voor de contacttijd zijn af te leiden. In de afgelopen jaren is door instellingen van hoger onderwijs bewust gezocht naar andere vormen van inrichting van het onderwijs, vormen waarbij de nadruk meer op competentiegericht en zelfstandig leren ligt. De contacttijd moet in samenhang met onder meer het onderwijsconcept en de uitvoering van het onderwijs worden gezien. Het is van belang hier rekening mee te houden bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten.

1 INLEIDING

1.1 Achtergrond van het onderzoek

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft de Inspectie van het Onderwijs gevraagd om onderwijstijd in het hoger onderwijs in kaart te brengen. De directe aanleiding daarvoor waren klachten van studenten aan de Hogeschool Rotterdam over het gebrek aan contacttijd en begeleiding. De Minister heeft op 9 maart 2007 een bezoek gebracht aan deze instelling en onder meer gesproken met studenten van de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Op 29 maart 2007 werden bovendien de uitkomsten gepresenteerd van een onderzoek van scholieren- en studentenorganisaties, waaronder de Landelijke Studenten Vakbond (LSVb), naar klachten over 'het nieuwe leren'. Naar aanleiding van de klachten en de actuele discussie over contacttijd en begeleiding zijn Kamervragen gesteld. De inspectie heeft in reactie op het verzoek van de Minister opleidingsmanagers en studenten bevraagd over respectievelijk de geprogrammeerde en de gerealiseerde onderwijstijd in het hoger onderwijs.

1.2 Vraagstelling

In dit onderzoek worden de volgende vragen beantwoord:

1. *Wat is de geprogrammeerde onderwijstijd gemiddeld per week per studiejaar in het bekostigde hoger onderwijs?*
2. *Wat is de gerealiseerde onderwijstijd gemiddeld per week per studiejaar in het bekostigde hoger onderwijs?*

1.3 Kader van het onderzoek

De wijze waarop instellingen van hoger onderwijs het onderwijs inrichten, is in hoge mate een zaak van de instellingen zelf. Dat geldt ook voor de indeling van de onderwijstijd en voor het aantal contacturen dat wordt aangeboden: er bestaan geen wettelijke regelingen waaruit normen voor de contacttijd zijn af te leiden. In de Wet op het Hoger en Wetenschappelijk onderwijs (WHW) wordt bepaald wat tenminste in de onderwijs- en examenregeling (OER) geregeld dient te zijn (artikel 7.13, lid 2), maar in dit artikel is geen informatie opgenomen over onderwijs(contact)tijd. De wet spreekt wel over de studielast (artikelen 7.4, 7.4a, 7.4b, 7.13, lid 2) en bepaalt dat instellingen het tijdsbeslag, dat uit de geprogrammeerde studielast voortvloeit, regelmatig dienen te wegen (artikel 7.14). Dit past binnen de huidige wetgeving, waarin instellingen voor hoger onderwijs verantwoordelijk zijn voor de inrichting van het onderwijsproces, met inachtneming van de desbetreffende onderwijs- en examenregelingen en het bepaalde daaromtrent in het studentenstatuut en de geldende medezeggenschapsregelingen.

In de afgelopen jaren is door instellingen van hoger onderwijs bewust gezocht naar andere vormen van inrichting van het onderwijs, vormen waarbij de nadruk meer op competentiegericht en zelfstandig leren ligt. De ingezette vernieuwingen van het onderwijs impliceren een verandering van onderwijsvormen en van invulling van onderwijstijd. De contacttijd moet in samenhang met onder meer het onderwijsconcept en de uitvoering van het onderwijs worden gezien. Het is van belang hier rekening mee te houden bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 komen de onderzoeksresultaten over de geprogrammeerde onderwijstijd aan bod. Hoofdstuk 3 beschrijft de resultaten over de gerealiseerde onderwijstijd. Het rapport eindigt met een vergelijking van de uitspraken over de geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd. In bijlage I wordt beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd. Daarbij wordt onder meer ingegaan op de operationalisering van begrippen en de respons bij de verschillende onderdelen van het onderzoek.

2 RESULTATEN GEPROGRAMMEERDE ONDERWIJSTIJD

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de resultaten van de inventarisatie van de geprogrammeerde onderwijstijd. Na een overzicht van de geprogrammeerde onderwijstijd voor hbo en wo, verdeeld over de verschillende studie jaren en sectoren (paragraaf 2.2), wordt ingegaan op achtereenvolgens de contacttijd (2.3) en de onderwijstijd, bestemd voor zelfwerkzaamheid en stage (2.4). Tot slot gaan we in paragraaf 2.5 in op de mate waarin gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving.

2.2 Geprogrammeerde onderwijstijd: een overzicht

Aan de opleidingen is gevraagd hoeveel klokuren er binnen de opleiding voor de periode 2006-2007 geprogrammeerd zijn voor verschillende onderwijsactiviteiten. Daarbij wordt in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen *contacttijd* (de tijd voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is) en *onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage* (de tijd voor onderwijsactiviteiten die plaatsvinden zonder de aanwezigheid van een docent). Omdat de onderwijsactiviteiten afhankelijk zijn van het karakter van de opleiding, is aan de opleidingen gevraagd om de opleidings specifieke situatie te vertalen naar de categorieën van onderwijsactiviteiten in de vragenlijst. In onderstaande tabel wordt het gemiddelde aantal klokuren per week weergegeven.

Tabel 2.2a Gemiddelde geprogrammeerde onderwijstijd per week per studiejaar (in klokuren) – hbo (n = 510)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Contacttijd	12,5	5,2	11,1	5,0	7,1	5,0	5,5	4,0
Zelfwerkzaamheid en stage	23,0	9,8	24,2	10,1	28,6	9,8	30,6	10,3
Totaal	35,5	9,5	35,3	9,7	35,7	8,8	36,1	9,8

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Tabel 2.2b Gemiddelde geprogrammeerde onderwijstijd per week per studiejaar (in klokuren) – wo (n = 191)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Contacttijd	12,8	5,0	11,6	5,1	10,0	6,3	6,8	5,0	5,6	8,1
Zelfwerkzaamheid en stage	24,1	10,6	24,4	11,1	26,0	11,0	30,0	13,0	30,1	13,4
Totaal	36,8	9,9	35,9	10,6	36,0	10,5	36,8	13,0	35,7	11,7

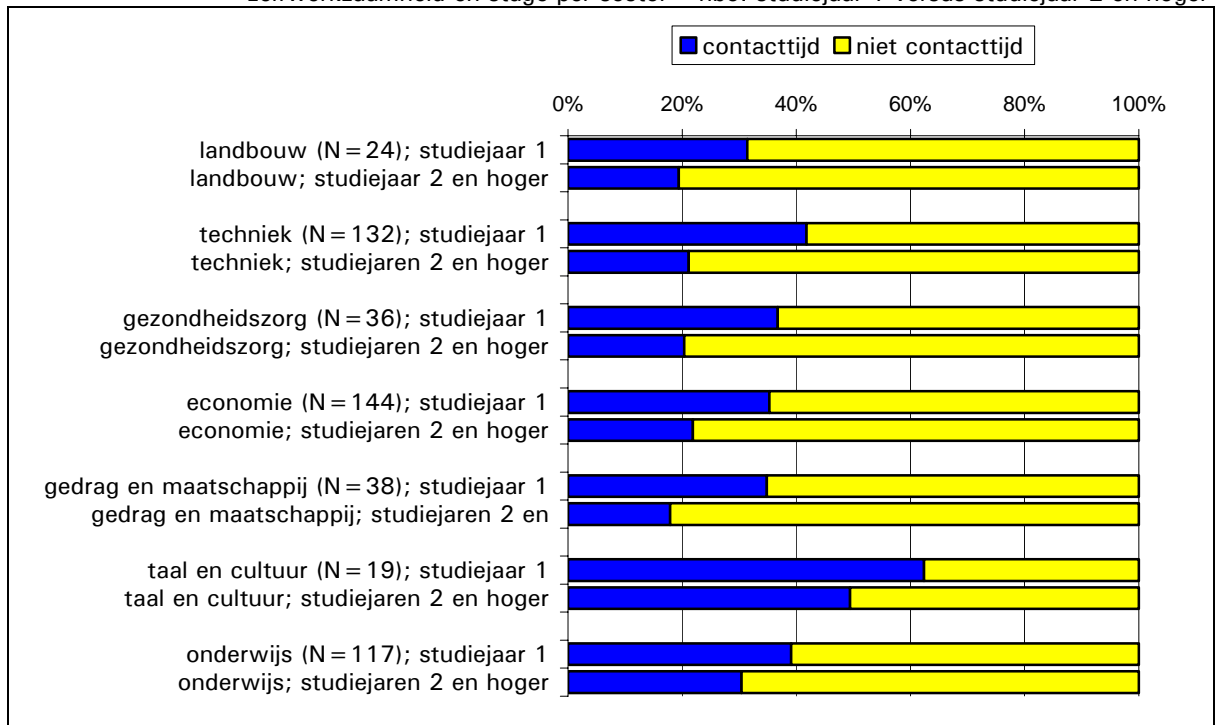
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Het aantal uren dat gemiddeld per week wordt geprogrammeerd is in het hbo ongeveer even groot als in het wo. Het totaal aantal uren ligt in het hbo voor alle jaren rond de 35 tot 36. In het wo varieert dit van bijna 37 uur in het eerste jaar tot bijna 36 in het vijfde jaar. Daarbij moet worden opgemerkt dat de gegevens over het vierde studiejaar wo zowel gegevens over eenjarige masters bevatten, als gegevens over het eerste jaar van een tweejarige masteropleiding. Zoals blijkt uit onderliggende data, hebben alle opleidingen deze gegevens over onderwijstijd vastgelegd in documenten, zoals roosters, studiegidsen, opleidingsgidsen of programmaboeken

Ook de verhouding tussen contacttijd (onderwijstijd waarbij de docent fysiek aanwezig is) en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd) verschilt niet wezenlijk tussen hbo en wo. Het aantal klokuren dat gemiddeld per week wordt geprogrammeerd voor contacttijd, ligt in het eerste studiejaar rond de dertien uur. In de loop van de studie neemt de contacttijd af naar ongeveer zes uur in het laatste studiejaar (hbo-4, wo-5), terwijl de tijd voor zelfwerkzaamheid en stage toeneemt (voor hbo-4 en wo-5 ruim dertig uur). Dit is in lijn met het streven van veel opleidingen om studenten een groeiende verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces toe te kennen; bovendien verschuift met name in het hbo het accent in de loop van de studie naar het opdoen van praktijkervaring. Het is van belang te bedenken dat er grote verschillen zijn tussen de opleidingen. Zo speelt het onderwijsconcept een rol: desgevraagd geeft 91 procent van de hbo-opleidingen en 77 procent van de wo-opleidingen aan dat een onderwijsconcept, gericht op competentiegericht en zelfstandig leren, van invloed is op de invulling van de geprogrammeerde onderwijstijd. Andere factoren die genoemd worden zijn het aantal studenten, het aantal beschikbare docenten, de keuzemogelijkheden van studenten, en beschikbare faciliteiten zoals huisvesting en financiën.

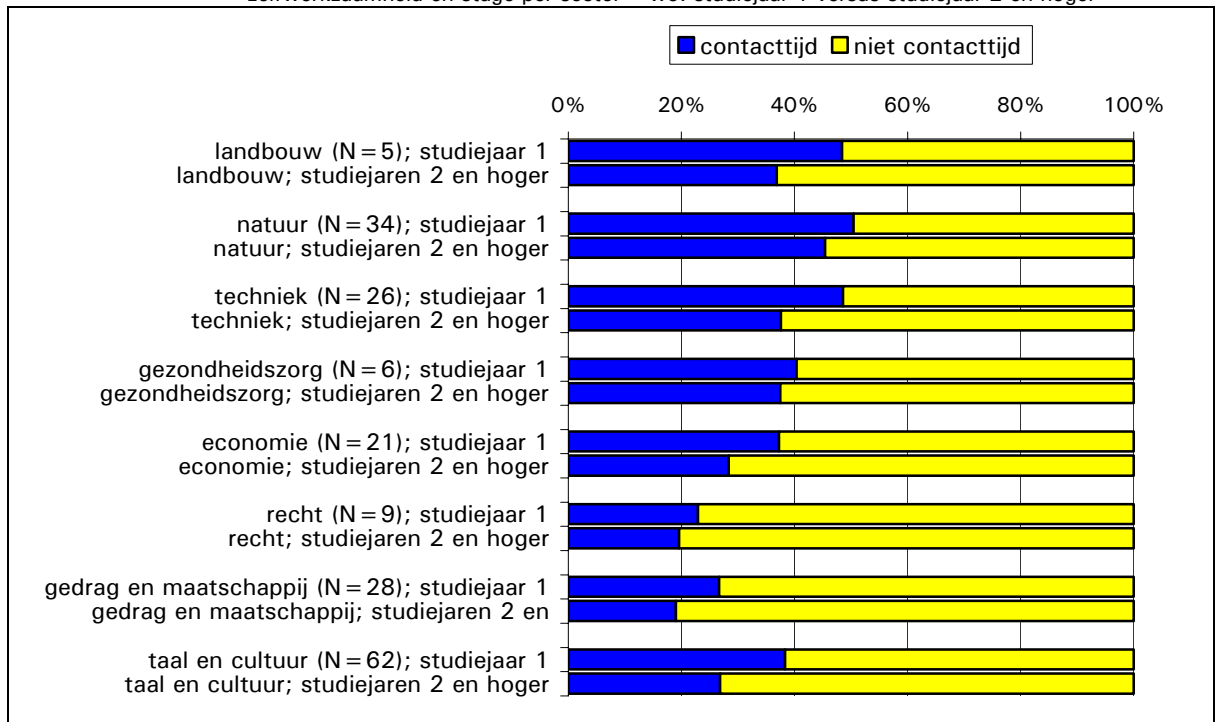
De verhouding tussen contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage verschilt per onderwijssector waar de opleiding bij hoort. Onderstaande figuren (2.2c en 2.2d) geven de verhouding weer tussen contacttijd en niet-contacttijd (onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage) per sector.

Figuur 2.2c Verhouding tussen geprogrammeerde contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage per sector – hbo: studiejaar 1 versus studiejaar 2 en hoger

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Figuur 2.2d Verhouding tussen geprogrammeerde contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage per sector – wo: studiejaar 1 versus studiejaar 2 en hoger

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Uit bovenstaande figuren blijkt dat de verhouding tussen contacttijd en niet-contacttijd verschilt per sector. In het eerste studiejaar van het hbo wordt in alle sectoren 30 procent of meer van de onderwijstijd geprogrammeerd voor contacttijd. Binnen de sector Taal en cultuur wordt naar verhouding de meeste tijd geprogrammeerd voor contacttijd: ruim 60 procent van de totale onderwijstijd in het eerste jaar, ongeveer 50 procent in de hogere studiejaar. Daar moet bij worden aangetekend dat de hoeveelheid respondenten voor deze sector (negentien) relatief klein is.

In het wo varieert de contacttijd van 20 procent tot 50 procent van de onderwijstijd. De sectoren Landbouw, Natuur, Techniek en Gezondheidszorg programmeren in verhouding tot de totale onderwijstijd de meeste contacttijd, de sectoren Recht en Gedrag & Maatschappij de minste contacttijd.

Zoals al eerder is opgemerkt neemt de contacttijd (fors) af na het eerste studiejaar. Dit effect valt het meest op in het hbo: zo daalt binnen de sector Techniek de onderwijstijd bestemd voor contacttijd van ruim 40 procent in het eerste jaar naar iets meer dan 20 procent vanaf het tweede studiejaar. In het wo neemt na het eerste studiejaar de contacttijd nauwelijks af in de sectoren Natuur, Gezondheidszorg en Recht.

2.3 Geprogrammeerde contacttijd

Om de contacttijd in kaart te brengen, is aan de opleidingen gevraagd hoeveel tijd er per studiejaar geprogrammeerd wordt voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is. De geprogrammeerde contacttijd is gemeten in klokuren per student per studiejaar voor de periode 2006-2007. Het gemiddelde aantal klokuren per week is vervolgens berekend op basis van het aantal weken per studiejaar dat door de opleiding werd opgegeven. Uit onderstaande tabellen (tabel 2.3a en 2.3b) blijkt dat het aantal geprogrammeerde uren contacttijd in hbo en wo elkaar niet veel ontloopt.

Tabel 2.3a Geprogrammeerde contacttijd, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) - hbo (n = 510)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Hoorcollege	3,2	3,3	2,7	2,8	1,6	2,0	1,3	1,8
Werkcollege ¹	4,6	3,6	4,1	3,2	2,4	2,6	1,9	2,0
Practica en trainingen	2,5	2,8	2,3	2,8	1,4	2,4	0,9	1,8
Stagebegeleiding	0,2	0,8	0,3	1,0	0,6	1,3	0,5	1,4
Scriptiebegeleiding	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,3	0,4
Studieloopbaanbeg.	0,6	0,6	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3	0,4
Tentamens/examens	0,8	0,6	0,7	0,6	0,4	0,5	0,4	0,6
Andere activiteiten ²	0,6	0,7	0,5	0,7	0,4	0,7	0,3	0,5
	12,5	5,2	11,1	5,0	7,1	5,0	5,5	4,0
Totaal								

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

¹ Werkcollege: werkcolleges en begeleidde groepsactiviteiten (bijv. projectonderwijs).

² Andere activiteiten: onderwijsactiviteiten onder fysieke begeleiding van een docent (bijv. excursies, studiereizen).

Tabel 2.3b Geprogrammeerde contacttijd, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) – wo (n = 191)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Hoorcollege	4,7	2,5	4,2	2,5	2,9	2,2	2,4	2,9	0,6	0,8
Werkcollege	4,6	3,3	4,1	3,0	3,0	2,2	2,7	2,2	0,7	1,3
Practica/trainingen	2,1	2,7	2,0	2,9	1,5	2,9	0,5	1,6	1,1	5,2
Stagebegeleiding	0,1	0,5	0,1	0,5	1,0	3,3	0,5	2,6	2,2	6,5
Scriptiebegeleiding	0,0	0,2	0,0	0,2	0,6	1,5	0,5	0,5	0,8	1,2
Studieloopbaanbeg.	0,1	0,2	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,2	0,0	0,1
Tentamens/examens	1,0	0,6	0,9	0,5	0,6	0,4	0,4	0,4	0,1	0,2
Andere activiteiten	0,2	0,3	0,3	0,7	0,3	0,7	0,2	0,6	0,0	0,1
Totaal	12,8	5,0	11,6	5,1	10,0	6,3	6,8	5,0	5,6	8,1

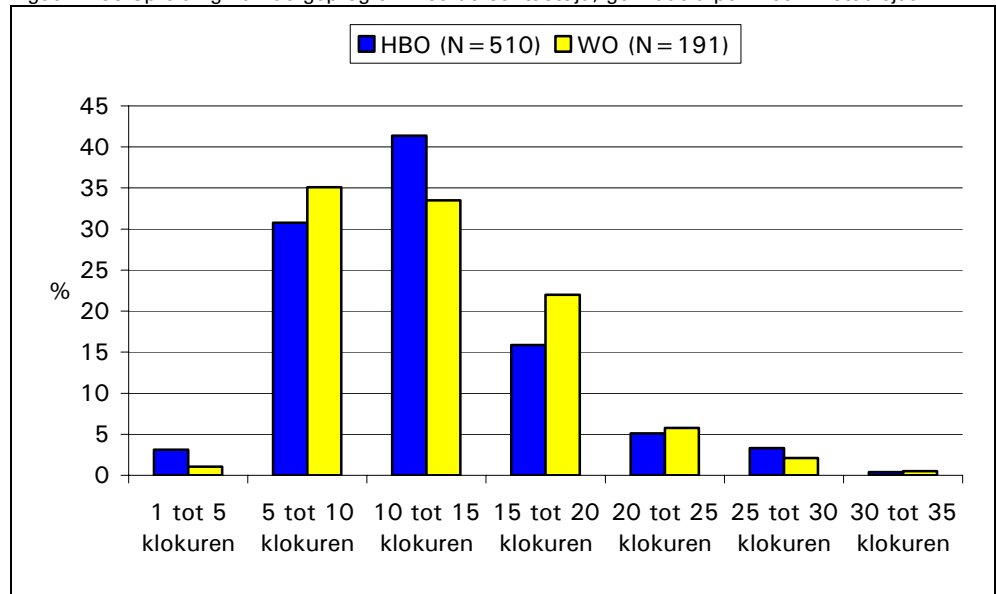
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Zoals hiervoor is aangegeven, ligt het aantal klokuren dat gemiddeld per week wordt geprogrammeerd voor contacttijd in het eerste studiejaar op bijna dertien uur. Zoals te verwachten valt, neemt de contacttijd af in de loop van de studie, naar minder dan zes uur in het laatste studiejaar (hbo-4, wo-5). Wanneer we werkcolleges en practica als vergelijkbare onderwijsactiviteiten beschouwen, dan valt op dat zowel in het hbo als in het wo voor deze activiteiten samen de meeste contacttijd wordt geprogrammeerd: gemiddeld rond de zeven uur in het eerste studiejaar. In het wo wordt meer tijd geprogrammeerd voor hoorcolleges dan in het hbo; in het hbo is het gemiddeld aantal uren voor studieloopbaanbegeleiding hoger dan in het wo.

Hierbij moet worden opgemerkt dat de spreiding van het aantal uren bij bepaalde onderwijsactiviteiten vrij groot is. Zo loopt in het wo het aantal uren voor stagebegeleiding en practica en trainingen in de hogere studiejaar uit. In het hbo verschilt het aantal uren dat wordt geprogrammeerd voor practica en trainingen. In paragraaf 2.2 is al opgemerkt dat het aantal geprogrammeerde contacturen verschilt per sector.

Zoals blijkt uit figuur 2.3c, wordt door 41 procent (hbo) en 34 procent (wo) van de opleidingen 10 tot 15 klokuren per week aan contacttijd geprogrammeerd in het eerste jaar. In dit eerste studiejaar komen daarnaast de categorieën '5 tot 10 uren' en '15 tot 20 uren' veel voor. In het hbo geeft 3 procent van de opleidingen aan minder dan 5 klokuren te programmeren voor contacttijd in het eerste jaar. Uit onderliggende gegevens (niet afgebeeld) blijkt, dat in de hogere jaren de meeste opleidingen gemiddeld 5 tot 10 klokuren per week programmeren voor contacttijd: 62 procent voor het hbo en 59 procent voor het wo.

Figuur 2.3c Spreiding van de geprogrammeerde contacttijd, gemiddeld per week – studiejaar 1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

2.4 Geprogrammeerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage

Naast de contacttijd wordt er in het hoger onderwijs tijd geprogrammeerd voor onderwijsactiviteiten die plaatsvinden zonder de aanwezigheid van een docent: de onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage. Bij deze onderwijsactiviteiten heeft de docent van de opleiding uiteraard een sturende rol, maar is hij of zij niet fysiek aanwezig. De opleidingen is gevraagd naar de geprogrammeerde onderwijstijd per studiejaar voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent niet fysiek aanwezig is. Het gemiddelde aantal klokuren per week is berekend op basis van het aantal weken per studiejaar dat door de opleiding werd opgegeven.

Tabel 2.4a Geprogrammeerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) - hbo (n = 510)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Onbegeleide groepsact. ³	5,2	5,1	5,0	5,1	3,0	3,9	2,7	3,6
Stage/werkplekieren	1,5	2,6	3,5	5,5	14,7	10,0	6,6	9,0
Scriptie/afstuderen	0,1	1,2	0,1	0,6	0,3	1,4	11,7	8,6
Zelfstudie	15,4	9,2	14,9	9,5	9,9	8,0	9,0	7,5
Overige activiteiten ⁴	0,8	3,4	0,7	3,4	0,7	3,6	0,7	3,5
Totaal	23,0	9,8	24,2	10,1	28,6	9,8	30,6	10,3

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

³ Onbegeleide groepsactiviteiten: bijv. projectonderwijs, probleemgestuurd onderwijs.

⁴ Overige activiteiten: onderwijsactiviteiten waarbij de docent niet fysiek aanwezig is, bijv. activiteiten onder leiding van ouderejaarsstudent of gastspreker.

Tabel 2.4b Geprogrammeerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) – wo (n = 191)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Onbegeleide groepsact.	2,0	3,7	2,0	3,7	1,8	3,5	1,1	2,6	0,5	1,4
Stage/werkplekieren	0,1	0,4	0,1	0,8	1,1	2,7	1,6	3,7	8,6	11,5
Scriptie/afstuderen	0,1	0,6	0,2	0,9	4,5	4,1	8,9	7,7	15,2	13,0
Zelfstudie	21,7	10,6	21,9	11,1	18,5	9,8	18,3	10,6	5,8	8,8
Overige activiteiten	0,2	0,7	0,2	1,0	0,2	1,0	0,1	0,9	0,0	0,1
Totaal	24,1	10,6	24,4	11,1	26,0	11,0	30,0	13,0	30,1	13,4

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

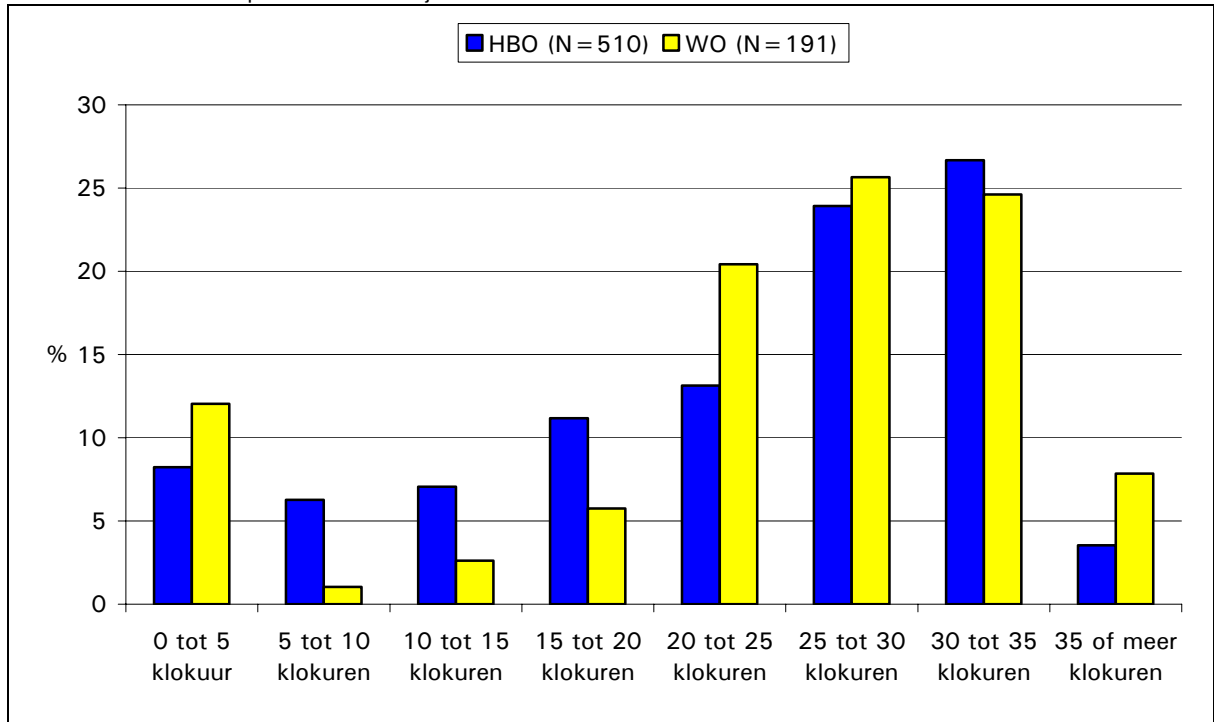
De tijd die per studiejaar wordt geprogrammeerd voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent niet fysiek aanwezig is, verschilt niet sterk tussen hbo en wo. In het eerste studiejaar wordt 23 (hbo) tot 24 (wo) uur ingeroosterd voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd). Het aantal niet-begeleide uren neemt toe in de loop van de studie en stijgt naar ruim dertig uur in het laatste studiejaar (hbo-4, wo-4 en wo-5).

Van de onderwijsactiviteiten die plaatsvinden zonder de aanwezigheid van een docent, wordt vooral aan het begin van de studie de meeste tijd ingeroosterd voor zelfstudie. Dit geldt met name voor het wo, waar in de eerste twee studiejaar 22 uur gemiddeld is geprogrammeerd. Ook in het hbo wordt in de eerste twee jaren veel tijd geprogrammeerd voor zelfstudie, al is dat met ongeveer vijftien klokuren beduidend minder dan in het wo. Daarnaast wordt in de eerste twee jaren van het hbo relatief veel tijd uitgetrokken voor onbegeleide groepsactiviteiten, zoals projectonderwijs en probleemgestuurd onderwijs: gemiddeld vijf uur per week.

In het hbo verschuift in het derde studiejaar het accent van zelfstudie naar stage/werkplekieren (vijftien uur gemiddeld), in het vierde jaar wordt de meeste tijd ingeroosterd voor scriptie en afstudeeronderzoek (twaalf uur). In het wo is zelfstudie ook in het derde en vierde studiejaar de onderwijsactiviteit waar veruit de meeste uren voor worden ingeroosterd. In het vierde studiejaar komt daar bijna negen uur bij voor scriptie/afstudeeronderzoek, in het vijfde jaar (het laatste jaar van een tweejarige master) wordt in totaal 24 uur geprogrammeerd voor stage en scriptie/afstudeeronderzoek.

Evenals voor de contacttijd geldt dat het aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage sterk uiteenloopt voor de verschillende opleidingen. Vooral het gemiddelde aantal uren zelfstudie varieert, evenals het gemiddelde aantal uren onbegeleide groepsactiviteiten en stage in het hbo. Figuur 2.4c toont de verdeling van het aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage in het eerste studiejaar. Hieruit blijkt dat ruim de helft van de opleidingen in het hoger onderwijs 25 tot 35 klokuren per week programmeert voor zelfwerkzaamheid en stage in het eerste studiejaar. Uit onderliggende gegevens (niet afgebeeld) blijkt dat in de hogere jaren het zwaartepunt verschuift naar dertig klokuren of meer: dit aantal wordt zowel in het hbo als in het wo door eveneens iets meer dan de helft van de opleidingen geprogrammeerd.

Figuur 2.4c Spreiding van de geprogrammeerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week – studiejaar 1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

2.5 Het gebruik van een virtuele leeromgeving

De contacten tussen docent en student vinden niet alleen plaats tijdens de onderwijsactiviteiten waarbij docent en student elkaar ontmoeten, er is ook contact via de e-mail, een elektronische leeromgeving of per telefoon. Om dit facet van de moderne onderwijspraktijk in het onderzoek te betrekken, is de vraag opgenomen in welke mate er binnen de opleiding een virtuele leeromgeving wordt gebruikt. Het gaat daarbij om een schatting.

Tabel 2.5 De mate waarin gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving (N=701)

	jaar 1		jaar 2 en hoger					
	HBO		WO		HBO		WO	
	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)
Nooit	39	7,6	25	13,1	28	5,5	25	13,1
< 10% van de onderwijstijd	196	38,4	93	48,7	196	38,4	89	46,6
10-20% van de onderwijstijd	204	40	41	21,5	204	40	45	23,6
20-50% van de onderwijstijd	51	10	21	11	64	12,5	20	10,5
> 50% van de onderwijstijd	20	3,9	11	5,8	18	3,5	12	6,3
Totaal	510	100	191	100	510	100	191	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Vier van de vijf opleidingen geven aan gebruik te maken van een virtuele leeromgeving voor minder dan een vijfde deel van de totale onderwijstijd. In het hbo zegt 8 procent van de opleidingen géén virtuele leeromgeving in het eerste studiejaar te gebruiken; in de hogere studiejaren is dat het geval voor 6 procent van de hbo-opleidingen.

In het wo ligt het aantal opleidingen dat géén gebruik maakt van een virtuele leeromgeving met 13 procent hoger. Universitaire opleidingen geven tegelijkertijd iets vaker dan hbo-opleidingen aan een virtuele leeromgeving te gebruiken voor méér dan een vijfde deel van de totale onderwijstijd: dit geldt voor ongeveer 17 procent van de wo-opleidingen en 14 tot 16 procent van de hbo-opleidingen.

3 RESULTATEN GEREALISEERDE ONDERWIJSTIJD

3.1 Inleiding

Het onderzoek onder opleidingen naar de geprogrammeerde onderwijstijd is gespiegeld door een inventarisatie van de gerealiseerde onderwijstijd onder studenten. Aan studenten is gevraagd om een schatting te maken van de gerealiseerde contacttijd en van de gerealiseerde onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage. Daarbij is ook de vraag gesteld welk deel van de vooraf ingeroosterde onderwijstijd niet werd gerealiseerd. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de resultaten. Na een overzicht van de gerealiseerde onderwijstijd voor hbo en wo, verdeeld over de verschillende studie jaren en sectoren (paragraaf 3.2), wordt ingegaan op achtereenvolgens de contacttijd (3.3), de onderwijstijd, bestemd voor zelfwerkzaamheid en stage (3.4) en de niet-gerealiseerde onderwijstijd (3.5). Tot slot beschrijven we in paragraaf 3.6 de mate waarin gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving.

3.2 Gerealiseerde onderwijstijd: een overzicht

De vragen die aan studenten zijn gesteld, vormen een spiegel van de vragen over geprogrammeerde tijd aan de opleidingen. Aan studenten is gevraagd om voor hun huidige studiejaar een schatting te maken van het aantal uren per week dat binnen de opleiding wordt gerealiseerd aan verschillende onderwijsactiviteiten. Daarbij gaat het niet om de tijd die de student zelf heeft besteed aan de studie, maar om onderwijstijd die door de opleiding is aangeboden en gerealiseerd. Evenals in de vragen aan de opleidingen is in de vragenlijst voor studenten onderscheid gemaakt tussen contacttijd (de tijd voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is) en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage (de tijd voor onderwijsactiviteiten die plaatsvinden zonder de aanwezigheid van een docent).

Tabel 3.2a Gemiddelde gerealiseerde onderwijstijd per week per studiejaar (in klokuren) – hbo (N = 1108)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Contacttijd	18,0	8,4	16,4	8,3	12,3	8,7	9,1	8,7
Zelfwerkzaamheid en stage	16,5	9,5	21,8	12,7	28,0	14,6	34,6	15,5
Totaal	34,5	13,2	38,3	14,2	40,3	15,3	43,7	16,6

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Tabel 3.2b Gemiddelde gerealiseerde onderwijstijd per week per studiejaar (in klokuren) – wo
(N = 1592)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Contacttijd	15,8	6,5	17,5	9,0	15,8	9,3	12,1	7,8	9,9	10,1
Zelfwerkzaamheid en stage	17,2	10,2	17,3	9,4	21,5	12,1	26,2	12,9	33,2	12,8
Totaal	33,0	11,6	34,8	12,3	37,3	14,8	38,4	13,7	43,2	13,8

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Uit bovenstaande tabellen blijkt dat het gemiddelde aantal uren onderwijstijd per week in het hbo en het wo ongeveer hetzelfde is. Het totaal aantal uren loopt op naarmate de studie vordert: van 35 (hbo) tot 33 (wo) uur per week in het eerste studiejaar naar ruim 43 in het laatste jaar (hbo-4 en wo-5). Het aantal contacturen in hbo en wo is vergelijkbaar, al ligt dit aantal in het eerste jaar van het hbo met 18 uur iets hoger dan in het wo (16 uur). Zoals uit onderliggende gegevens blijkt, geeft ruim een vijfde deel van alle studenten aan dat de opleiding tussen de 15 en 20 uren aan contacttijd realiseert. De overige studenten zeggen in het eerste jaar méér dan 20 contacturen (30 procent hbo, 20 procent in wo) of minder dan 15 contacturen (bijna 50 procent in hbo, 60 procent in wo) per week te ontvangen. Ondanks de globale overeenkomst in contacttijd melden hbo-studenten een hogere lesuitval dan wo-studenten: ruim driekwart van de eerstejaars hbo-studenten geeft aan dat de lesuitval tien procent of minder bedraagt, in het wo wordt dit door 95 procent van de studenten gemeld (zie paragraaf 3.5).

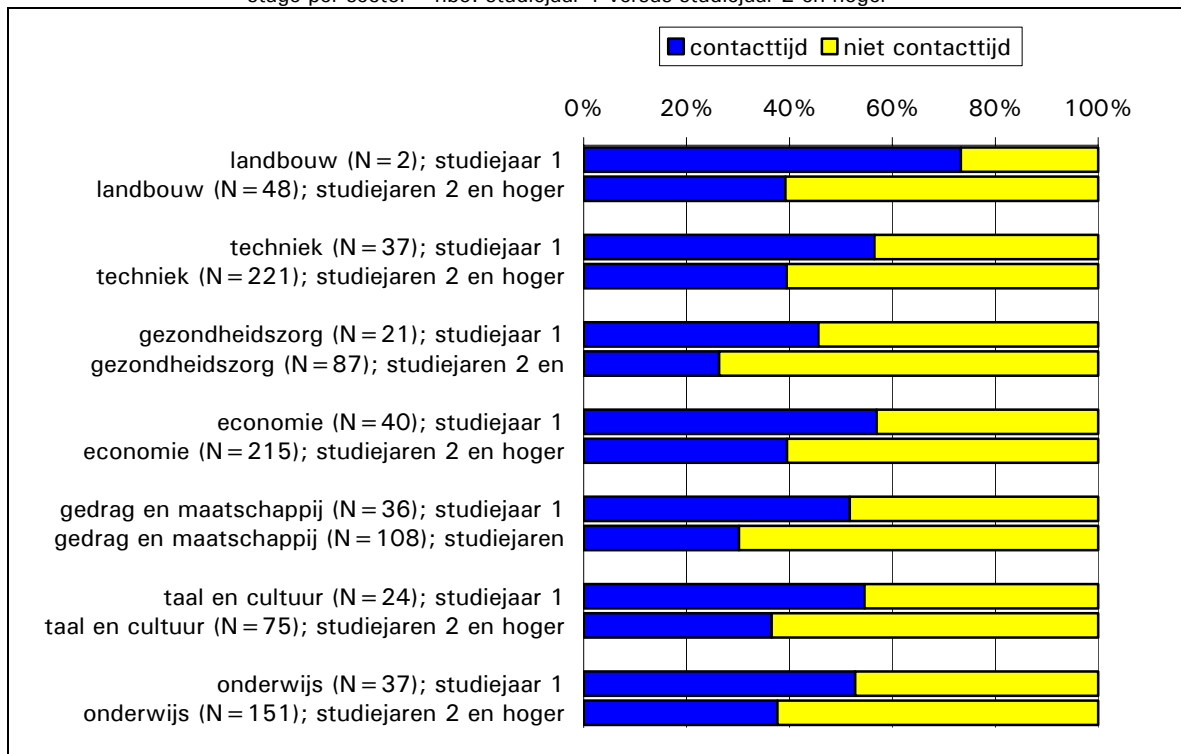
Gedurende de studie ontwikkelt de verhouding tussen contacttijd (onderwijstijd waarbij de docent fysiek aanwezig is) en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd) zich wel anders in het hbo dan in het wo. Alleen in het eerste jaar van het hbo wordt meer onderwijstijd besteed aan contacttijd dan aan zelfwerkzaamheid en stage: gemiddeld 18 contacturen per week naast 16,5 uur voor zelfwerkzaamheid en stage. De verhouding tussen contacttijd en niet-contacttijd ligt omgekeerd in de hogere jaren van het hbo: terwijl de contacttijd afneemt naar 9 uur in het vierde studiejaar, stijgt de tijd die aan zelfwerkzaamheid en stage wordt besteed naar bijna 35 uur per week. Aan de universiteiten wordt direct vanaf de start van de studie meer tijd uitgetrokken voor zelfwerkzaamheid en stage dan voor contacttijd: ruim 17 uur versus bijna 16 uur in het eerste jaar. De contacttijd daalt naar 10 uur in het vijfde studiejaar (tweede jaar van de aansluitende master) terwijl de niet-contacttijd stijgt naar 33 uur.

In de inventarisatie onder studenten is een vraag opgenomen naar de motivatie voor de studie. Studenten die aangaven dat hun motivatie voor de studie gedaald was sinds de start van de studie of van het lopende studiejaar, is gevraagd naar de reden(en) daarvoor. Uit de resultaten blijkt dat een aantal studenten ontevreden is over de balans tussen zelfwerkzaamheid en contacttijd. Van de hbo-studenten van wie de motivatie voor de studie tijdens de opleiding afneemt (n = 698), geeft 38 procent aan dat dit mede wordt veroorzaakt door de verkeerde balans tussen zelfwerkzaamheid en contacttijd.

Voor wo-studenten met een dalende motivatie (n = 718) is dit percentage 18 procent. Daarnaast worden uiteenlopende andere redenen voor een dalende motivatie genoemd.

Zoals al in het vorige hoofdstuk werd opgemerkt, hangt de daling van contacttijd in de loop van de studie ten gunste van niet-contacttijd samen met een verschuiving naar meer zelfstandigheid en stageactiviteiten. Het aantal contacturen verschilt bovendien per sector, zoals uit de onderstaande figuren (3.2c en 3.2d) blijkt.

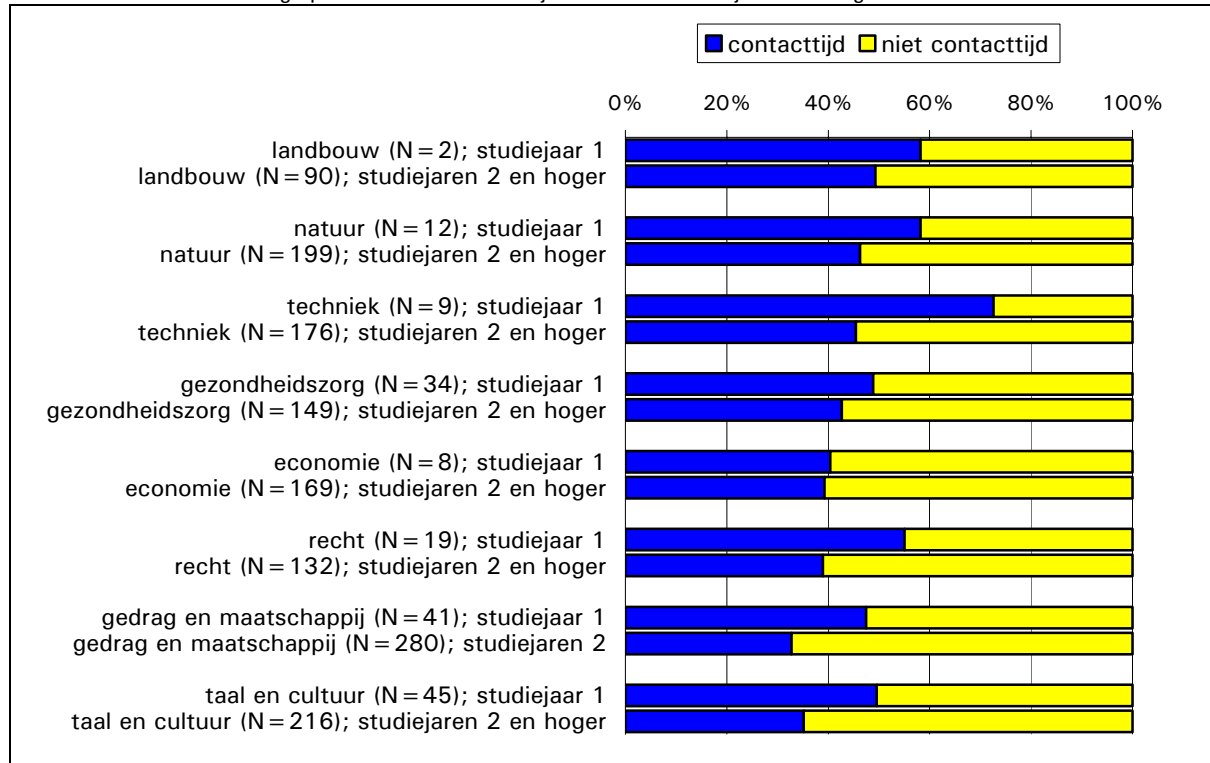
Figuur 3.2c Verhouding tussen gerealiseerde contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage per sector – hbo: studiejaar 1 versus studiejaar 2 en hoger

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

In het eerste studiejaar van de hbo-opleidingen binnen de sector Landbouw wordt relatief de meeste tijd gerealiseerd voor contacttijd: iets meer dan 70 procent van de onderwijstijd. Daarbij moet worden opgemerkt dat de hoeveelheid respondenten voor deze sector in dit studiejaar erg klein is. Voor de overige sectoren ligt het percentage contacttijd in het eerste studiejaar rond de 50 tot 55 procent, met uitzondering van de sector Gezondheidszorg (45 procent). De contacttijd neemt in alle sectoren (sterk) af in de hogere jaren. Zo daalt binnen de sector Landbouw de onderwijstijd bestemd voor contacttijd naar gemiddeld 40 procent vanaf het tweede studiejaar. Opleidingen in de sectoren Landbouw, Techniek en Economie bieden in de hogere jaren met ongeveer 40 procent de meeste contacttijd aan. De sector Gezondheidszorg kent met 25 procent van de totaal gerealiseerde onderwijstijd relatief de minste contacttijd.

Figuur 3.2d Verhouding tussen gerealiseerde contacttijd en onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage per sector – wo: studiejaar 1 versus studiejaar 2 en hoger

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Uit figuur 3.2d blijkt dat de verhouding tussen contacttijd en niet-contacttijd in het wo ook verschilt. In het wo wordt binnen de sector Techniek relatief de meeste tijd gerealiseerd voor contacttijd: iets meer dan 70 procent van de onderwijstijd in het eerste studiejaar. Hierbij moeten we rekening houden met een kleine respons. De gerealiseerde contacttijd loopt voor studiejaar twee en hoger uiteen van ruim 30 procent (Gedrag en maatschappij) tot bijna 50 procent (Landbouw). In de sectoren Gezondheidszorg en Economie blijft de contacttijd na het eerste studiejaar vrijwel hetzelfde.

3.3 Gerealiseerde contacttijd

Aan studenten is gevraagd om voor hun opleiding en studiejaar een schatting te maken van het gemiddelde aantal contacturen per week. De vraag luidde als volgt: 'hoeveel tijd is er voor jouw opleiding en studiejaar gemiddeld per week besteed aan onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig was?'. Voor een schatting van het gemiddelde aantal gerealiseerde klokuren per week per onderwijsactiviteit, zijn de studenten uitgegaan van de periode vanaf september 2006 tot en met eind maart 2007. Wanneer een student meerdere opleidingen volgde, werd gevraagd om de vragen te beantwoorden voor de belangrijkste opleiding. Uit onderstaande tabellen blijkt dat het aantal gerealiseerde uren contacttijd in het hbo niet veel verschilt van die in het wo.

Tabel 3.3a Gerealiseerde contacttijd, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) - hbo
(n = 1108)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Hoorcollege	6,1	5,4	5,7	4,8	4,6	4,5	3,4	4,7
Werkcollege ⁵	5,6	4,8	4,9	4,7	3,0	3,4	2,0	2,5
Practica en trainingen	2,8	4,1	2,6	3,3	1,9	3,2	0,9	2,0
Stagebegeleiding	0,4	1,3	0,5	1,5	0,9	2,7	0,4	0,7
Scriptiebegeleiding	0,1	0,3	0,0	0,3	0,1	0,4	0,9	2,5
Studieloopbaanbeg.	0,9	0,9	0,8	1,4	0,5	0,7	0,4	1,1
Tentamens/examens	1,6	2,6	1,5	2,8	0,9	1,5	0,7	1,3
Andere activiteiten ⁶	0,5	1,1	0,5	1,3	0,5	2,6	0,5	3,0
Totaal	18,0	8,4	16,4	8,3	12,3	8,7	9,1	8,7

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Tabel 3.3b Gerealiseerde contacttijd, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) – wo
(n = 1592)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Hoorcollege	7,7	4,3	8,1	4,3	7,1	4,3	5,6	4,3	3,3	4,3
Werkcollege	4,7	3,2	4,7	3,4	3,8	3,0	3,2	3,1	1,8	3,0
Practica/trainingen	1,8	2,5	2,5	3,9	2,1	4,1	1,2	2,9	1,0	3,0
Stagebegeleiding	0,0	0,1	0,0	0,2	0,3	2,2	0,5	2,6	2,1	6,9
Scriptiebegeleiding	0,0	0,1	0,0	0,2	0,5	1,0	0,4	0,9	1,1	3,5
Studieloopbaanbeg.	0,1	0,4	0,1	0,6	0,1	0,6	0,0	0,3	0,0	0,2
Tentamens/examens	1,4	2,2	1,5	2,6	1,5	2,9	0,9	1,8	0,4	0,9
Andere activiteiten	0,2	0,5	0,6	3,2	0,4	1,4	0,3	1,5	0,1	0,5
Totaal	15,8	6,5	17,5	9,0	15,8	9,3	12,1	7,8	9,9	10,1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Het aantal klokuren dat gemiddeld per week wordt gerealiseerd voor contacttijd, ligt in het eerste studiejaar op achttien uur voor het hbo en bijna zestien uur voor het wo. Zoals eerder opgemerkt, neemt de contacttijd af in de loop van de studie, naar negen (hbo) tot tien (wo) uur in het laatste studiejaar (hbo-4, wo-5). In het hbo wordt in de eerste drie studiejaar de meeste contacttijd gerealiseerd aan werkcolleges en practica: samen gemiddeld ruim acht uur in het eerste studiejaar. Daarna volgen hoorcolleges: van gemiddeld zes uur in het eerste jaar naar ruim drie in het laatste jaar van het hbo. De wo-studenten realiseren de meeste tijd aan hoorcolleges. Dit geldt voor alle studiejaar, al neemt het gerealiseerde aantal uren hoorcollege af in de loop van de studie: van bijna acht naar ruim drie uur. Aan tentamens en examens wordt zowel in het hbo als in het wo ongeveer anderhalf uur per week gerealiseerd in de eerste twee studiejaar.

⁵ Werkcollege: werkcolleges en begeleidde groepsactiviteiten (bijv. projectonderwijs).

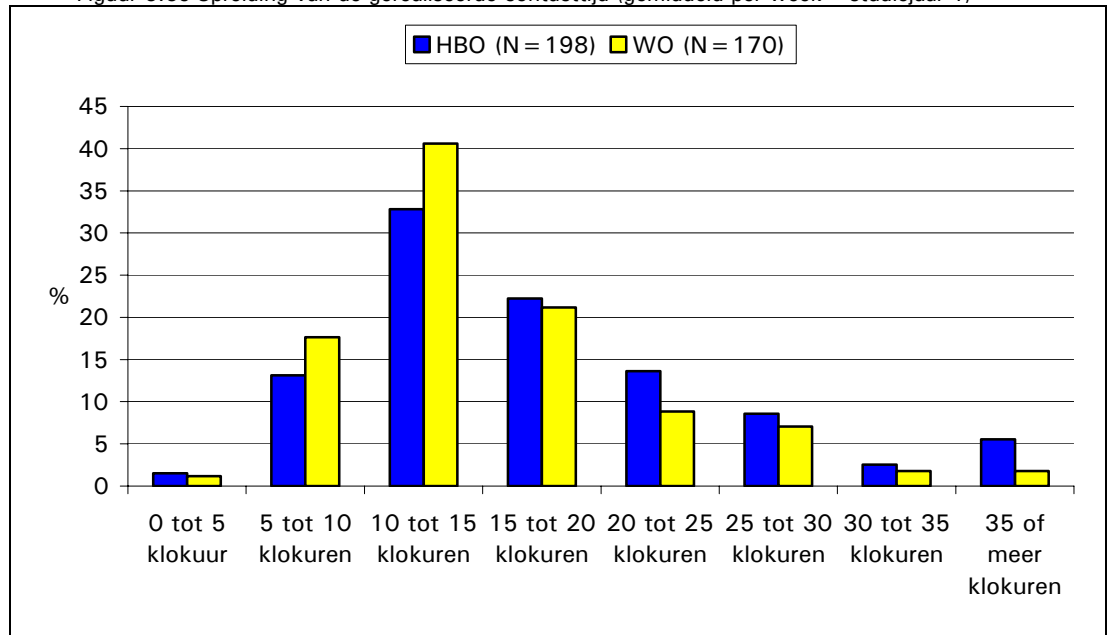
⁶ Andere activiteiten: onderwijsactiviteiten onder fysieke begeleiding van een docent (bijv. excursies, studiereizen).

Opmerkelijk is het relatief hoge aantal begeleidingsuren in het vijfde studiejaar van het wo (het tweede jaar van de aansluitende master): voor scriptie en stage samen ruim drie uur per week, een derde deel van het totaal aantal contacturen.

Dit aantal ligt hoger dan in het hbo, waar zowel in het derde als in het vierde studiejaar anderhalf uur begeleiding wordt gerealiseerd (stage-, scriptie en studieloopbaanbegeleiding samen).

Zoals blijkt uit figuur 3.3c, wordt door 33 procent (hbo) en 41 procent (wo) van de opleidingen 10 tot 15 klokuren per week aan contacttijd gerealiseerd in het eerste jaar. In dit eerste studiejaar komen daarnaast de categorieën '5 tot 10 uren' (hbo 13 procent, wo bijna 18 procent) en '15 tot 20 uren' (hbo 22 procent, wo 21 procent) veel voor. In het hbo en wo geeft 1 à 2 procent van de studenten aan dat voor contacttijd in het eerste jaar minder dan 5 klokuren per week wordt aangeboden.

Figuur 3.3c Spreiding van de gerealiseerde contacttijd (gemiddeld per week – studiejaar 1)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

3.4 Gerealiseerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage

Om de contacttijd in kaart te brengen, is ook aan de studenten gevraagd naar de tijd voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd). Daarbij gaat het om de gerealiseerde onderwijstijd. Studenten werd gevraagd hoeveel uur zij dit studiejaar bij benadering gemiddeld per week tijd hebben gerealiseerd aan onderstaande activiteiten. De tabellen 3.4a en 3.4b tonen de gegevens over de gerealiseerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week per studiejaar.

Tabel 3.4a Gerealiseerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) - hbo (n = 1108)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Onbegeleide groepsact. ⁷	4,5	4,4	7,0	7,1	6,1	6,8	5,1	7,2
Stage/werkplekieren	2,2	4,8	3,7	7,2	13,8	14,6	11,1	13,5
Scriptie/afstuderen	0,1	0,6	0,1	1,0	0,4	1,9	11,6	11,9
Zelfstudie	8,9	6,6	10,2	8,2	7,0	6,7	6,0	6,9
Overige activiteiten ⁸	0,8	1,4	0,8	1,6	0,7	1,8	0,8	1,9
Totaal	16,5	9,5	21,8	12,7	28,0	14,6	34,6	15,5

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Tabel 3.4b Gerealiseerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week per studiejaar (in klokuren) – wo (n = 1592)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.	Gem.	St.Dev.
Onbegeleide groepsact.	2,2	3,6	2,8	4,0	3,6	5,1	3,6	5,8	2,7	5,5
Stage/werkplekieren	0,3	1,5	0,4	2,4	1,6	5,9	4,2	9,1	8,6	13,5
Scriptie/afstuderen	0,1	0,9	0,1	0,7	2,9	5,8	5,3	8,4	15,4	14,4
Zelfstudie	14,1	9,1	13,2	8,5	12,6	8,6	12,5	8,9	6,2	8,5
Overige activiteiten	0,5	1,1	0,8	2,3	0,8	2,2	0,6	1,6	0,3	1,2
Totaal	17,2	10,2	17,3	9,4	21,5	12,1	26,2	12,9	33,2	12,8

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

De tijd die per studiejaar wordt gerealiseerd voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent niet fysiek aanwezig is, verschilt niet sterk tussen hbo en wo. In het eerste studiejaar wordt ongeveer zeventien uur gerealiseerd aan zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd). Het aantal gerealiseerde uren hiervoor neemt toe in de loop van de studie en stijgt naar bijna 35 (hbo-4) tot 33 (wo-5) uur in het laatste studiejaar.

In de eerste twee studie jaren worden zowel hbo- als wo-studenten geacht de meeste tijd te besteden aan zelfstudie. Het aantal uren voor zelfstudie is hoger in het wo dan in het hbo: in het eerste jaar veertien uur voor wo, negen in het hbo. In het hbo verschuift in het derde studiejaar het accent van zelfstudie naar stage/werkplekieren (veertien uur per week), in het vierde jaar wordt aan stage vrijwel evenveel tijd gerealiseerd als aan scriptie en afstudeeronderzoek (elf tot twaalf uur). Daarnaast wordt in het hbo in alle jaren relatief veel tijd uitgetrokken voor onbegeleide groepsactiviteiten (projectonderwijs en probleemgestuurd onderwijs), met een maximum van zeven uur per week in het tweede studiejaar.

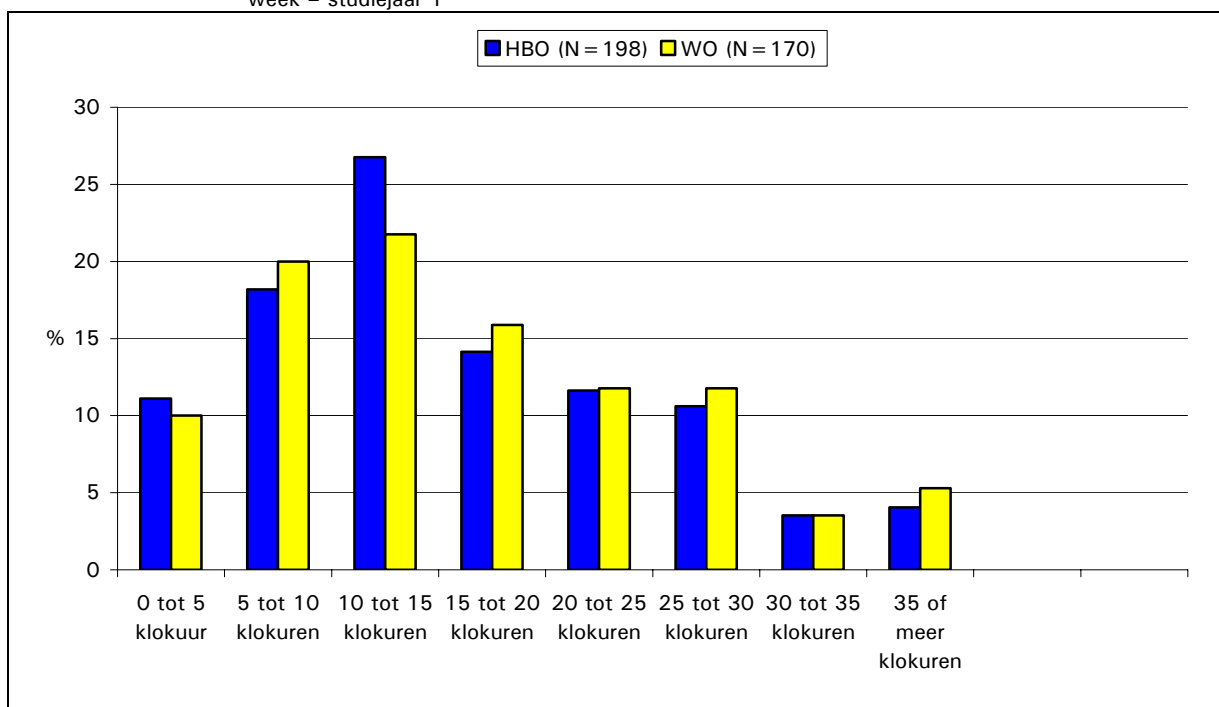
Aan de universiteiten blijft zelfstudie ook in het derde en vierde studiejaar de voornaamste onderwijsactiviteit in afwezigheid van de docent (dertien uur per week). In het vijfde studiejaar wordt de meeste tijd gerealiseerd aan scriptie/afstuderen: ruim vijftien uur. Studenten realiseren in de doorstroommaster (wo-4 en 5) respectievelijk vier en negen uur aan stage of werkplekieren.

⁷ Onbegeleide groepsactiviteiten: bijv. projectonderwijs, probleemgestuurd onderwijs.

⁸ Overige activiteiten: onderwijsactiviteiten waarbij de docent niet fysiek aanwezig is, bijv. activiteiten onder leiding van ouderejaarsstudent of gastspreker.

Het aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage loopt sterk uiteen per student. Dat geldt met name voor de tijd die wordt gerealiseerd aan stage en scriptie in het derde (hbo), vierde (hbo en wo) en vijfde (wo) jaar. Ook de spreiding voor het gemiddelde aantal uren zelfstudie is groot, met name in het wo. In onderstaande tabel wordt de spreiding van het aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage in het eerste studiejaar weergegeven (tabel 3.4c). De grootste klasse is voor zowel hbo (27 procent) als wo (22 procent) de categorie 10 tot 15 klokuren, gevolgd door de categorieën 5 tot 10 klokuren (hbo 18 procent, wo 20 procent) en 15 tot 20 klokuren (hbo 14 procent, wo 16 procent).

Figuur 3.4c Spreiding van de gerealiseerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage, gemiddeld per week – studiejaar 1

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

3.5 Niet-gerealiseerde contacttijd

In paragraaf 3.3 en 3.4. is een overzicht gegeven van de gerealiseerde onderwijstijd op basis van schattingen van studenten. In het onderzoek is aan de studenten daarnaast gevraagd welk deel van de contacttijd die stond ingeroosterd niet door is gegaan. De studenten werd gevraagd om de vraag te beantwoorden voor hun (belangrijkste) opleiding voor de periode vanaf september 2006 t/m eind maart 2007.

Uit onderstaande tabellen blijkt dat wo-studenten minder lesuitval ondervinden dan hbo-studenten. Zo geeft ruim driekwart van de eerstejaars hbo-studenten aan dat de lesuitval tien procent of minder bedraagt; in het tweede en derde jaar geldt dat voor tweederde van de studenten, in het vierde jaar voor ruim zeventig procent.

Dit betekent dat een kwart tot een derde van de hbo-studenten een lesuitval van méér dan tien procent ondervindt. Het aantal studenten dat een lesuitval ondervindt van méér dan tien procent ligt daarmee in het hbo beduidend hoger dan in het wo, waar in alle jaren door ongeveer 5 procent van de studenten een lesuitval van tien procent of meer wordt gemeld.

Tabel 3.5a Niet-gerealiseerde contacttijd – hbo (n = 1108)

HBO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4	
	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)
geen uitval	31	15,7	68	16,5	61	21,0	64	30,9
< 10% uitval	121	61,1	211	51,2	138	47,4	84	40,6
10-20% uitval	37	18,7	106	25,7	65	22,3	46	22,2
20-50% uitval	6	3,0	23	5,6	23	7,9	10	4,8
> 50% uitval	3	1,5	4	1,0	4	1,4	3	1,4
Totaal	198	100	412	100	291	100	207	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Tabel 3.5b Niet-gerealiseerde contacttijd – wo (n = 1592)

WO	Studiejaar 1		Studiejaar 2		Studiejaar 3		Studiejaar 4		Studiejaar 5	
	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)
geen uitval	66	38,8	160	48,2	219	45,2	220	48,1	97	65,1
< 10% uitval	95	55,9	158	47,6	239	49,4	211	46,2	46	30,9
10-20% uitval	8	4,7	13	3,9	19	3,9	22	4,8	4	2,7
20-50% uitval	-	-	-	-	5	1,0	4	0,9	1	0,7
> 50% uitval	1	0,6	1	0,3	2	0,4	-	-	1	0,7
Totaal	170	100	332	100	484	100	457	100	149	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

3.6 Het gebruik van een virtuele leeromgeving

Aan de studenten is gevraagd voor hun eigen opleiding en studiejaar bij benadering aan te geven in welke mate een virtuele leeromgeving wordt gebruikt. Het begrip virtuele leeromgeving werd daarbij omschreven als 'digitale media die worden ingezet voor contact tussen student en docenten'. In onderstaande tabel (3.6) worden de resultaten gepresenteerd.

Tabel 3.6 De mate waarin gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving – hbo en wo (n = 2700)

	jaar 1				jaar 2 en hoger			
	HBO		WO		HBO		WO	
	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)	(N)	(procent)
Nooit	18	9,1	5	2,9	78	8,6	116	8,2
< 10% van de onderwijstijd	57	28,8	52	30,6	296	32,5	534	37,6
10-20% van de onderwijstijd	54	27,3	40	23,5	222	24,4	372	26,2
20-50% van de onderwijstijd	47	23,7	43	25,3	193	21,2	264	18,6
> 50% van de onderwijstijd	22	11,1	30	17,6	121	13,3	136	9,6
Totaal	198	100	170	100	910	100	1422	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Ongeveer twee derde van de eerstejaars studenten in het hbo en wo geeft aan dat er binnen de opleiding gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving voor minder dan 20 procent van de totale onderwijstijd. Ongeveer een kwart van de eerstejaars studenten zegt dat er binnen de opleiding tussen de 20 procent en 50 procent van de onderwijstijd gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving, dit percentage is in de hogere studie jaren iets lager.

4 GEPROGRAMMEERDE EN GEREALISEERDE ONDERWIJSTIJD

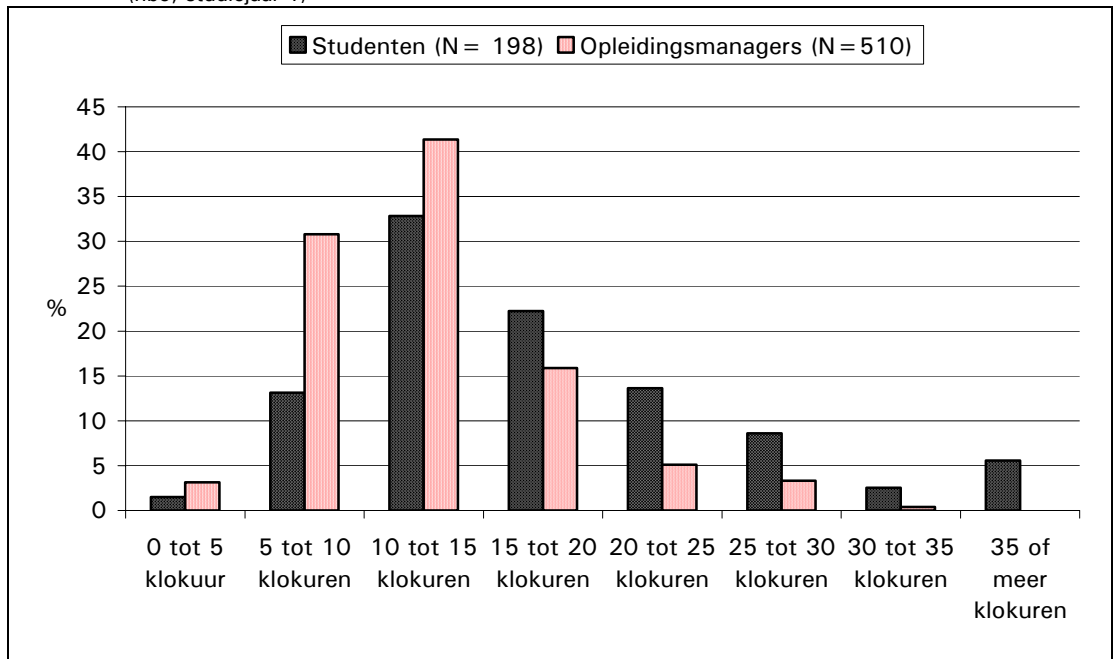
4.1 Inleiding

Het is voor de hand liggend om de geprogrammeerde onderwijstijd af te zetten tegen de gerealiseerde onderwijstijd. In dit hoofdstuk worden de uitspraken die zijn gedaan door de opleidingen over geprogrammeerde onderwijstijd vergeleken met de uitspraken van studenten over de gerealiseerde onderwijstijd. Daarbij is het van belang te bedenken dat de informatie van de opleidingen is gedestilleerd uit 'harde' bronnen, zoals jaarplanningen en roosters, terwijl de studenten een *schatting* hebben gemaakt van het gemiddelde aantal uren onderwijstijd per week. De studenten werd gevraagd om deze schatting te maken op basis van hun herinnering, terugkijkend naar de periode september 2006 tot en met eind maart 2007.

4.2 Geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd in het hbo

Zowel opleidingen als studenten laten een zeer gevarieerd beeld zien van de onderwijstijd. Het aantal klokuren contacttijd loopt uiteen van minder dan 5 tot meer dan 35 uur per week en dat geldt ook voor het aantal uren voor zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd). Daarbij valt op dat er in de beleving van studenten méér contacttijd is gerealiseerd binnen de opleiding, dan volgens de opleidingen zelf is geprogrammeerd. Het verschil tussen gerealiseerde en geprogrammeerde contacttijd is het grootst in het eerste studiejaar. Zo geeft de helft van de eerstejaars studenten aan dat er meer dan vijftien uur per week aan contacttijd wordt gerealiseerd, terwijl slechts een kwart van de opleidingen vijftien uur of meer contacttijd programmeert in het eerste jaar (zie figuur 4.2). Ook in de hogere studie jaren van het hbo ervaren studenten iets meer contacttijd dan door de opleidingen wordt geprogrammeerd.

Figuur 4.2 Vergelijking van geprogrammeerde en gerealiseerde contacttijd (hbo, studiejaar 1)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

De tijd die door studenten wordt gerealiseerd voor zelfwerkzaamheid en stage (hier niet afgebeeld) is juist (veel) lager dan de geprogrammeerde tijd voor deze onderwijsactiviteiten, met name in het eerste studiejaar. Het aantal van 5 tot 15 uur voor zelfwerkzaamheid en stage wordt het meest genoemd door eerstejaars studenten (ongeveer 42 procent), terwijl de categorie van 25 tot 35 uur in het eerste jaar wordt genoemd door de meeste opleidingen (ruim 50 procent). In de hogere jaren daarentegen loopt de geprogrammeerde tijd voor zelfwerkzaamheid en stage vrijwel gelijk op met de gerealiseerde tijd daarvoor door studenten.

In de ervaring van studenten wordt meer gebruik gemaakt van een virtuele leeromgeving dan door de opleidingen. Studenten melden vaker dan opleidingen dat er relatief veel gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving: volgens 35 procent van de hbo-studenten wordt er binnen de opleiding bij méér dan een vijfde deel van de onderwijstijd gebruik gemaakt van een virtuele leeromgeving, terwijl slechts 14 tot 16 procent van de opleidingen dit meldt.

4.3 Geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd in het wo

Ook aan de universiteiten is eenzelfde spreiding van het aantal uren contacttijd en niet-contacttijd waar te nemen (variërend van minder dan 5 tot meer dan 35 uur gemiddeld per week), zowel bij opleidingen als bij studenten. In de ervaring van wo-studenten worden iets meer contacturen gerealiseerd dan door de opleidingen worden ingeroosterd, maar de verschillen tussen opleidingen en studenten zijn gering. Met name in het eerste studiejaar is de verdeling van het aantal contacturen tussen studenten en opleidingen vergelijkbaar.

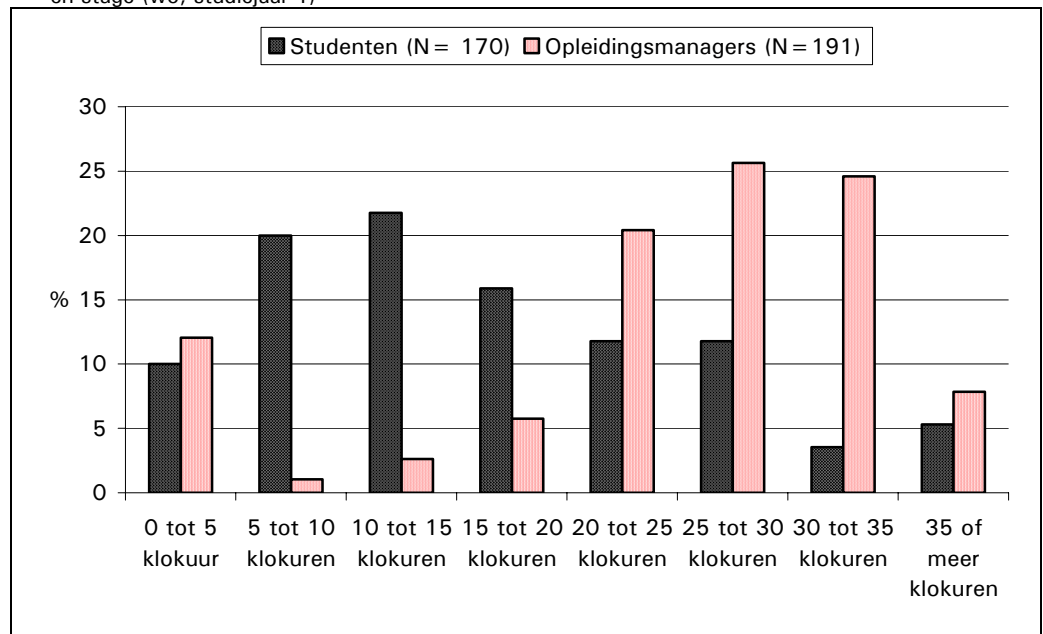
De meest genoemde categorie is 10 tot 15 klokuren contacttijd per week; dit aantal wordt genoemd door ruim 40 procent van de studenten en door bijna 35 procent van de opleidingen.

In de hogere jaren schatten wo-studenten het aantal contacturen iets hoger in dan het aantal dat door de opleidingen wordt geprogrammeerd. Opvallend is echter dat dit niet geldt voor de door opleidingen meest genoemde categorie van 5 tot 10 uren contacttijd: bijna 60 procent van de wo-opleidingen zegt 5 tot 10 contacturen per week te programmeren, terwijl nog geen 30 procent van de studenten deze categorie aangeeft.

De tijd die door studenten wordt gerealiseerd voor zelfwerkzaamheid en stage wordt door de studenten juist lager ingeschat dan het aantal uren dat door de opleidingen wordt geprogrammeerd. Dit geldt zowel in het eerste jaar als in hogere jaren, al lopen de verschillen tussen opleidingen en studenten in het eerste jaar verder uiteen dan in de hogere jaren.

Het merendeel van de eerstejaars studenten (bijna 70 procent) zegt twintig uur of minder per week aan zelfwerkzaamheid en stage te realiseren, terwijl het merendeel van de opleidingen (bijna 80 procent) juist méér dan twintig uur voor deze onderwijsactiviteit heeft ingeroosterd (zie figuur 4.3).

Figuur 4.3 Vergelijking van geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd voor zelfwerkzaamheid en stage (wo, studiejaar 1)

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Ook in de ervaring van wo-studenten wordt meer gebruik gemaakt van een virtuele leeromgeving dan door de opleidingen wordt aangegeven. Dit geldt met name in het eerste jaar: 43 procent van de eerstejaars studenten geeft aan dat er binnen de opleiding bij méér dan een vijfde deel van de onderwijstijd gebruik wordt gemaakt van een virtuele leeromgeving, terwijl slechts 17 procent van de opleidingen dit meldt. In de hogere jaren van het wo ligt deze verhouding op respectievelijk 28 procent (studenten) en 17 procent (opleidingen).

BIJLAGE I - OPZET EN VERANTWOORDING VAN HET ONDERZOEK

Doel en onderzoeksvragen

De inspectie heeft in april 2007 de onderwijstijd in het hoger onderwijs in kaart gebracht. De geprogrammeerde onderwijstijd is geïnventariseerd binnen 701 opleidingen van vrijwel alle bekostigde instellingen voor hoger onderwijs. Daarnaast is de gerealiseerde onderwijstijd geïnventariseerd onder 2700 studenten. Deze inventarisatie is uitsluitend kwantitatief van opzet. Het onderzoek had de vorm van een quick scan en is in korte tijd uitgevoerd.

De inspectie heeft de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. *Wat is de geprogrammeerde onderwijstijd gemiddeld per week per studiejaar in het bekostigde hoger onderwijs?*
2. *Wat is de gerealiseerde onderwijstijd gemiddeld per week per studiejaar in het bekostigde hoger onderwijs?*

Onderzoeksgroep

Het onderzoek richt zich op het bekostigde hoger onderwijs aan voltijdstudenten, aangezien de klachten en signalen over contacttijd vooral daar betrekking op hebben. Andere opleidingsvarianten (deeltijd, duaal, flexibele leerroutes) zijn niet onderzocht. De resultaten zijn geanonimiseerd, gegevens zijn niet herleidbaar naar de verschillende instellingen en opleidingen. In het onderzoek is onderscheid gemaakt naar studiejaar. Daarnaast wordt onderscheid gemaakt naar discipline, uitgaande van de onderwijssectoren: onderwijs, landbouw en natuurlijke omgeving, natuur, techniek, gezondheidszorg, economie, gedrag en maatschappij, taal en cultuur, recht. Voor het wetenschappelijk onderwijs (wo) zijn de twee sectoren natuur en recht aanvullend op de onderwijssectoren in het hoger beroepsonderwijs (hbo). De sector 'onderwijs' is in het onderzoek voor het wo buiten beschouwing gelaten omdat er geen bacheloropleidingen in deze sector voorkomen.

Operationalisering van begrippen

Binnen de instellingen en opleidingen worden de begrippen onderwijstijd en contacttijd zeer verschillend gedefinieerd en ingevuld. De inspectie maakt in dit onderzoek onderscheid tussen geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd. Deze begrippen zijn als volgt gedefinieerd:

Geprogrammeerde onderwijstijd

Onder *geprogrammeerde onderwijstijd* wordt in dit onderzoek verstaan: de tijd voor onderwijsactiviteiten, zoals die is gepland voorafgaand aan de start van het cursusjaar 2006/2007, gemeten in klokuren per student per studiejaar voor de periode 2006-2007. In het geval van differentiatie (bijvoorbeeld naar uitstroomprofiel of afstudeerrichting) wordt uitgegaan van de variant met het grootste aantal studenten.

De programmering van de onderwijsactiviteiten is verantwoord in de onderwijs- en examenregeling (OER) en wordt veelal vastgelegd in planningsdocumenten, zoals jaarplannen, opleidingsgidsen en/of programmaboeken. De geprogrammeerde onderwijstijd is geïnventariseerd onder opleidingsmanagers of andere personen binnen de onderwijsinstelling die kennis hebben van de geprogrammeerde onderwijstijd van de opleiding (onderzoeksvraag 1).

Gerealiseerde onderwijstijd

Onder *gerealiseerde onderwijstijd* wordt verstaan: de tijd voor onderwijsactiviteiten die daadwerkelijk door de opleidingen is aangeboden en gerealiseerd, gemeten in het gemiddeld aantal klokuren per week per student. De studenten is gevraagd om een schatting te maken op basis van het lopende studiejaar: september 2006 tot en met eind maart 2007. De gerealiseerde onderwijstijd is de door studenten gepercipieerde onderwijstijd na correctie voor lesuitval of andere oorzaken. De gerealiseerde onderwijstijd is geïnventariseerd onder studenten (onderzoeksvraag 2).

In het hoger onderwijs wordt een veelheid aan onderwijsactiviteiten uitgevoerd. Onder *onderwijsactiviteiten* wordt verstaan: activiteiten gericht op het bereiken van de eindtermen of competenties van de opleiding. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is ('contacttijd' genoemd) en onderwijsactiviteiten waarbij de docent *niet* fysiek aanwezig is ('zelfwerkzaamheid en stage' genoemd) .

Contacttijd

Onder *contacttijd* wordt verstaan: de tijd voor onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is. De volgende onderwijsactiviteiten waarbij de docent fysiek aanwezig is, worden onderscheiden:

- Hoorcolleges;
- Werkcolleges en begeleide groepsactiviteiten (bijv. projectonderwijs);
- Practica en trainingen;
- Stagebegeleiding;
- Scriptiebegeleiding;
- Studie(loopbaan)begeleiding;
- Tentamens/examens;
- Andere activiteiten onder fysieke begeleiding van een docent (bijvoorbeeld excursies, studiereizen).

Zelfwerkzaamheid en stage (niet-contacttijd)

Onder *zelfwerkzaamheid en stage* wordt verstaan: de tijd voor onderwijsactiviteiten die plaatsvinden zonder de aanwezigheid van een docent. Bij deze onderwijsactiviteiten heeft de docent van de instelling uiteraard een sturende rol, maar is hij of zij niet fysiek aanwezig. De volgende onderwijsactiviteiten worden onderscheiden:

- Onbegeleide groepsactiviteiten (projectonderwijs, probleemgestuurd onderwijs, etc.);
- Stage / werkplekleren;
- Scriptie/ afstudeeronderzoek;
- Zelfstudie;
- Overige activiteiten waarbij de docent niet fysiek aanwezig is (activiteiten onder leiding van ouderejaarsstudent of gastspreker, etc.).

Onderzoek geprogrammeerde onderwijstijd

Onderzoeksgroep: opleidingen

Voor de inventarisatie van de geprogrammeerde onderwijstijd is een aselechte steekproef getrokken van 1200 voltijdopleidingen, verdeeld over hbo en wo en over de verschillende onderwijssectoren. De basis daarvoor werd gevormd door het gegevensbestand '1 cijfer HO' (bron: CFI). Voor het wo geldt dat alleen de bacheloropleidingen in de steekproef zijn opgenomen, dit om een zo goed mogelijke vergelijking met het hbo te garanderen. De beoogde respondenten waren de opleidingsmanagers. Aan de wo-opleidingsmanagers is gevraagd om de wettelijk verplichte doorstroommaster als uitgangspunt te nemen voor beantwoording van vragen over het vierde en (indien van toepassing) vijfde studiejaar.

In het hbo komen de onderwijssectoren Natuur en Recht niet voor. In het wo zijn geen bacheloropleidingen in de sector onderwijs, wel voortgezette opleidingen en masteropleidingen. Deze opleidingen hebben een specifiek karakter, vergelijkbaar met een duale opleiding. De studenten zijn vaak werkenden die daarnaast studeren, de masteropleidingen kennen een zeer zelfstandig karakter. De sector wo onderwijs is daardoor moeilijk vergelijkbaar met de rest.

Respons

De verdeling van de respons is als volgt:

Tabel 1a Steekproef en respons van opleidingen in hbo en wo naar onderwijssector

CROHO-onderdeel	HBO			WO				
	benaderd	procent	respons	procent	benaderd	procent	respons	procent
Onderwijs	173	21,1	117	22,9	-	-	-	-
Landbouw & n.o.	36	4,4	24	4,7	21	4,8	5	2,6
Natuur	-	-	-	-	70	16,1	34	17,8
Techniek	215	26,2	132	25,9	47	10,8	26	13,6
Gezondheidszorg	55	6,7	36	7,1	26	6,0	6	3,1
Economie	223	27,2	144	28,2	36	8,3	21	11,0
Recht	-	-	-	-	30	6,9	9	4,7
Gedrag en maatschappij	81	9,9	38	7,5	65	15,0	28	14,7
Taal en cultuur	37	4,5	19	3,7	139	32,0	62	32,5
Totaal	820	100	510	100	434	100	191	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Gestreefd werd naar een respons van driehonderd opleidingen in het hbo en driehonderd opleidingen in het wo. Rekening houdend met non-respons ervaringen zijn 2,5 keer zoveel opleidingen in het hoger onderwijs aangeschreven en 1,5 keer zoveel opleidingen in het wo. Opleidingen die al betrokken waren in andere inspectieonderzoeken zijn over het algemeen niet meegenomen in deze inventarisatie om de bevraginglast te beperken. De reactietermijn voor dit onderzoek was beperkt; een aantal opleidingen leverde na de sluitingsdatum nog informatie aan. In deze publicatie heeft de inspectie ook alle nagekomen gegevens van de opleidingen verwerkt.

Het responspercentage van het hbo is 62 procent. De verdeling van de respons naar sectoren verhoudt zich goed tot de verdeling naar sectoren in de totale populatie. Het responspercentage van het wo is 44 procent. Ook hier is de verdeling van de respons naar sectoren in goede verhouding tot de totale populatie, zij het dat het aantal opleidingen uit de sectoren gezondheidszorg en landbouw gering is. Dat er voor de sector onderwijs van het wo geen respons is, is het gevolg van het feit dat er geen bacheloropleidingen, maar slechts masters en verkorte opleidingen in deze sector zijn.

Instrumentarium

Het onderzoek onder opleidingen is uitgevoerd met behulp van een vragenlijst die via het Internet is aangeboden. De uitvoering was daarbij in handen van het onderzoeksbureau ResearchNed, de voorbereiding, inhoudelijke sturing en rapportage lag bij de Inspectie van het Onderwijs. Het onderzoek is aangekondigd bij de Colleges van Bestuur (brief van 30 maart 2007, kenmerk H2535003). Daarnaast zijn de HBO-raad en de VSNU geïnformeerd over het onderzoek. Voorafgaand aan de inventarisatie is de vragenlijst voorgelegd aan een beperkt aantal opleidingsmanagers uit het hbo en wo. Op grond van de resultaten van deze pilot is de internetenquête definitief vastgesteld.

De kern van de vragenlijst bestond uit een inventarisatie van de geprogrammeerde onderwijstijd, onderverdeeld naar studiejaar en naar verschillende onderwijsactiviteiten. Daarnaast zijn vragen opgenomen over het gebruik van een virtuele leeromgeving, de opbouw van het studiejaar, de wijze waarop geprogrammeerde onderwijstijd is vastgelegd in (plannings)documenten en zaken die van invloed zijn op de geprogrammeerde onderwijstijd van de betreffende opleiding.

Onderzoek gerealiseerde onderwijstijd

Onderzoeksgroep: studenten

Het onderzoek naar de geprogrammeerde onderwijstijd is gespiegeld aan een inventarisatie van de gerealiseerde onderwijstijd onder 3000 studenten, verdeeld over hbo en wo en over de verschillende onderwijssectoren en studiejaar. De inspectie heeft in het voortraject overwogen om gegevens afkomstig van de jaarlijkse Studentenmonitor in het onderzoek te betrekken. Gegevens uit de Studentenmonitor bleken echter niet bruikbaar voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag naar gerealiseerde onderwijstijd: deels omdat deze gegevens niet beschikbaar waren voor het studiejaar 2006/2007, deels vanwege methodologische redenen. De vragen in de Studentenmonitor richten zich op de tijd die door de student zelf besteed is aan onderwijsactiviteiten, terwijl de inspectie wilde weten hoeveel tijd door de *opleiding* is gerealiseerd. Daarnaast was het begrip contacttijd niet uitgewerkt: in het inspectieonderzoek is 'contacttijd' in de vragen aan de studenten op dezelfde wijze gedefinieerd als in de vragen aan de opleidingen, wat vergelijking mogelijk maakte.

Respons

De verdeling van de respons is als volgt:

Tabel Ib Steekproef en respons van studenten in hbo en wo naar onderwijssector

CROHO-onderdeel	HBO			WO				
	benaderd	procent	respons	procent	benaderd	procent	respons	procent
Onderwijs	488	17,2	188	17,0	29	0,9	7	0,4
Landbouw & n.o.	156	5,5	50	4,5	187	5,9	92	5,8
Natuur	-	-	-	-	386	12,2	212	13,3
Techniek	611	21,6	259	23,4	367	11,6	185	11,6
Gezondheidszorg	262	9,3	108	9,7	377	11,9	185	11,6
Economie	728	25,7	257	23,2	364	11,5	178	11,2
Recht	-	-	-	-	333	10,5	151	9,5
Gedrag en maatschappij	345	12,2	145	13,1	625	19,8	321	20,2
Taal en cultuur	241	8,5	101	9,1	492	15,6	261	16,4
Totaal	2831	100	1108	100	3160	100	1592	100

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2007

Gestreefd werd naar een respons van vijftienhonderd studenten uit het hbo en 1500 studenten uit het wo. Rekening houdend met non-respons ervaringen (zo'n 50 procent) zijn twee keer zoveel studenten benaderd in zowel het hbo als het wo. De respons voor het wo is iets hoger uitgevallen dan verwacht (50,4 procent), terwijl de respons voor het hbo wat lager is uitgevallen (39,1 procent). De aantallen zijn dermate groot dat betrouwbare uitspraken gedaan kunnen worden over de studentenpopulaties in het hbo en wo. De verdeling van de respons over de sectoren verhoudt zich goed tot de verdeling naar sectoren in de totale populatie van zowel het hbo als het wo.

Instrumentarium

Aan drieduizend studenten die deel uitmaken van 'Het Studentenpanel' (www.HetStudentenpanel.nl) is een mail gestuurd met het verzoek een vragenlijst via het Internet in te vullen. Het Studentenpanel is een gezamenlijk initiatief van de onderzoeksinstituten ResearchNed en IOWO en bestaat uit een grote groep studenten die heeft aangegeven vragen over hun onderwijssituatie te willen beantwoorden. De groep vormt een representatieve afspiegeling van de Nederlandse studentenpopulatie in het hbo en wo. Dit panel kan worden geraadpleegd voor onderwijsonderzoek met niet-commerciële doelstellingen.

De kern van de vragenlijst bestond uit een inventarisatie van de gerealiseerde onderwijstijd, onderverdeeld naar verschillende onderwijsactiviteiten. Daarbij is ook de vraag gesteld welk deel van de vooraf ingeroosterde onderwijstijd niet werd gerealiseerd. Verder is een vraag opgenomen over het gebruik van een virtuele leeromgeving. Studenten die aangaven dat hun motivatie voor de studie gedaald was sinds de start van de studie of van het lopende studiejaar, is gevraagd naar de reden(en) daarvoor.

BIJLAGE II: ONDERZOEKSTEAM ONDERWIJSTIJD HOGER ONDERWIJS

Drs. J.W. Baten, onderzoeker inspectie hoger onderwijs
Dr. G. van Hardeveld, inspecteur hoger onderwijs
Drs. S. Klaver, onderzoeker inspectie hoger onderwijs